

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА АКЦІОНЕРНОГО ДОГОВОРУ

БОНДАРЄВ Едуард Миколайович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

**DOI:10.32782/EP.2020.1.25
УДК 347.45/47:347.119.11](477)**

Стаття посвячена изучению вопроса назначения предмета акционерного договора. Избранная тема является актуальной, поскольку без ответа на этот вопрос нельзя иметь четкое представление о том, что входит в его содержание, какие способы защиты предоставлены его сторонам и какие меры ответственности допустимы при нарушении обязательств, закреплённых ним.

По существу законодательного регулирования предмет акционерного договора составляют действия, направленные на осуществление (удержание от осуществления) корпоративных прав акционеров. Следовательно, на основании такого договора никаких «новых» корпоративных прав не возникает. Порядок осуществления акционерами прав, предусмотренный акционерным договором, может предусматривать возложение на них обязанностей как активного типа (совершить определённые действия), так и пассивного типа (удержаться от осуществления действий).

Установлено, что особенностью предмета акционерного договора является то, что он предусматривает не непосредственное осуществление прав акционеров, а такую модель их поведения, которая содержит выбор определённого способа осуществления прав акционеров в будущем либо условий осуществления этих прав, либо условий, до наступления которых права не будут осуществляться. По сути, речь идет об определенных самоограничениях прав акционеров, воплощенных в форму обязательства. В таком случае акционеры выбирают определённые способы осуществления своих прав либо определяют условия, при наступлении которых они будут осуществлять свои права либо, до наступления которых, они будут удерживаться от их осуществления.

Ключевые слова: юридическое лицо, акционерное общество, акционерный договор, акционер, устав.

Постановка проблеми

Проблема предмета акционерного договору є актуальною, оскільки без відповіді на це питання не можна мати чіткої уяви про те, що входить у його зміст, які способи захисту надані його сторонам і які заходи відповідальності є допустимими при порушенні зобов'язань, закріплених договором. Щодо того, які саме положення мають встановлюватися таким договором, а які установчими документами товариств, практика відрізняється не лише від країни до країни, але й часто і в межах однієї юрисдикції. Тому актуальним залишається питання окреслення предмету акционерного договору, оскільки законодавство України не дає однозначної відповіді на це питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню предмета акционерного договору приділяли увагу такі вчені, як: В. Васильєва, І. Венедіктова, Ю. Жорнокуй, М. Сигидин, І. Спасибо-Фатєєва та ін.

Метою статті є визначення, на підставі співвідношення норм законодавства та правової доктрини, предмета акционерного договору.

Виклад основного матеріалу

Виходячи з принципу свободи договору, сторони можуть дійти домовленості щодо будь-яких умов договору. Відповідно до ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для до-

говорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї сторони має бути досягнуто згоди. Отже, першою серед усіх істотних умов договору названа умова про його предмет.

У Законі України «Про акціонерні товариства» (ч. 1 ст. 26¹) закріплено, що акціонери можуть укладати між собою договір щодо порядку здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав, а також регламентовано, яким чином сторони такого договору можуть вчиняти ті чи інші дії, пов'язані з розпорядженням належними їм акціями. Виходячи з положень цього Закону, предметом акціонерного договору є дії, спрямовані на здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав, належних акціонерам-сторонам такого договору і порядок розпорядження акціями.

Визначаючи порядок здійснення корпоративних прав, сторони акціонерного договору не відмовляються від них, а покладають на себе додаткові обов'язки, що забезпечують корпоративні інтереси інших акціонерів-його сторін. Досліджувана договірна конструкція закріплює зобов'язання сторін утриматися від здійснення корпоративних прав або дотримуватися наперед визначеної корпоративної процедури прийняття рішень (наприклад під час участі у роботі загальних зборів).

Важливо врахувати й досвід зарубіжних країн, які мають практику застосування досліджуваної договірної конструкції. Наприклад, в Італії предмет акціонерного договору є досить обмеженим: здійснення права голосу в акціонерному товаристві (далі – АТ) або в його «материнській» компанії; обмеження передачі акцій або участі в таких компаніях; спільне здійснення контролю над дочірньою компанією (ст. 2341-bis ЦК) [1, с. 216]. Натомість у РФ предмет акціонерного договору визначається шляхом перерахування кола питань, що входять до нього: 1) здійснення (використання певним чином) прав, посвідчених акціями; 2) здійснення (використання певним чином) прав на акції; 3) утримання від здійснення прав, посвідчених акціями; 4) утримання від здійснення прав на акції (п. 1 ст. 32.1 Закону РФ «Про акціонерні товариства»).

Отже, у країнах, у яких акціонерні договори як юридична конструкція визнають-

ся на законодавчому рівні (Італія та Росія), у відповідних нормах наводиться перелік зобов'язань, які можуть бути їх предметом. При цьому, у визначенні предмета таких договорів є принципові відмінності. Так, якщо норми російського законодавства про акціонерні договори в частині видів конкретних зобов'язань мають характер можливості, то норми італійського законодавства однозначно говорять про те, що лише перераховані у ст. 2341-bis ЦК Італії зобов'язання можуть бути предметом таких договорів.

У Німеччині акціонерний договір може містити положення, що часто зустрічаються у статутах, та розглядається як «договори, що пов'язують право голосу» або «договори, що пов'язують акціонерів», тобто договори про здійснення прав акціонерів, причому вони стосуються головним чином або навіть виключно права на голосування [2, с. 162]. На відміну від вказаного, у французькому корпоративному праві такі договори в принципі можуть стосуватися лише голосування акціонерів та виключно на конкретних зборах (а не протягом якого-небудь строку), а також піддані іншим серйозним обмеженням [1, с. 221].

В Англії перелік положень, що складають предмет такого договору, є відкритим. Виходячи з широкого переліку питань, які включаються англійськими дослідниками до предмета акціонерного договору, складається уява, що він є доповненням до статуту компанії [2, с. 162; 3, с. 51]. Однак це не так, оскільки: а) договір є самостійною домовленістю його сторін і не підміняє статут компанії; б) договір є дійсним лише для акціонерів компанії [4, с. 566–567]; в) такий договір може бути спрямований на захист прав однієї групи акціонерів і тверде обмеження прав інших акціонерів [5, с. 17].

Законодавча невизначеність предмету акціонерного договору зумовлює наукові пошуки, які, на жаль, не можна визнати завершеними, оскільки й правова доктрина не містить відповіді на це питання. У літературі не існує однозначного тлумачення предмета такого договору. Під ним пропонується розуміти: 1) певні дії (утримання від них), які породжують договірне зобов'язання, що «обтяжує не цінні папери», а осіб (сторін договору) [6, с. 50]; 2) встановлення переважного права

на придбання акцій, зобов'язання з'явитися для участі у загальних зборах, голосувати на них певним чином, обмеження права відчужувати акції, відмова від отримання дивідендів тощо [7, с. 49–50; 8, с. 186–187]; 3) організаційні права, якими володіє учасник корпорації та управління ними [9, с. 24; 10, с. 97, 139]; 4) організаційно-майнові правовідносини [11, с. 37]; 5) регламентацію порядку здійснення корпоративних прав учасників товариства [12, с. 68]; 6) права на дивіденди, від яких акціонери вправі відмовитися на користь іншого акціонера [13, с. 65].

У правовій доктрині України щодо предмета акціонерного договору запропоновано розширене його тлумачення шляхом перерахування дій, які мають вчинити сторони, які його уклали. Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що до предмета такого договору входять домовленості голосувати певним чином, погоджувати варіанти голосування з іншими особами; різні дії щодо управління, реорганізації та ліквідації АТ; відмову від наглядової ради або пряме передбачення особи, що управлятиме приватним АТ; видача окремим акціонерам доручення на участь у загальних зборах; набуття або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною і при настанні певних обставин; утримання від відчуження акцій до настання певних обставин; передача іншим акціонерам дивідендів; умови про розподіл прибутку непропорційно кількості акцій; умови про заборону вимагати ліквідації АТ тощо [8, с. 186–187]. Майже на аналогічні дії вказують І. В. Венедіктова та М. М. Сигидин, але особливість їх підходу щодо означеного питання має прояв у окресленні кола прав та обов'язків, що покладаються на сторони акціонерного договору [10, с. 159; 11, с. 37;]. Говорячи про предмет такого договору, Ю. М. Жорнокуй акцентує увагу на тому, що ключовим моментом при його визначенні є виконання корпоративних обов'язків акціонерів у сфері управління, пов'язаної з порядком здійснення суб'єктивного корпоративного права [14, с. 80]. Досліджуваний договір не спрямований на встановлення, зміну або припинення прав акціонера, а визначає не заборонені законом та внутрішніми правовими актами товариства способи здійснення вже існуючих прав. Предметом такого договору є

не зобов'язання сторін і навіть не права, що їм належать, а способи здійснення акціонерами належним їм прав. Предмет цього договору складають: способи здійснення права на участь в управлінні товариством, способи здійснення переважного права придбання акцій та права на відчуження акцій, а також способи здійснення прав, пов'язаних із припиненням товариства та виділенням із його складу нової юридичної особи [15, с. 207]. Отже, як бачимо, запропоноване коло питань, врегульованих акціонерним договором, у юридичній літературі є досить широким.

Висловленими позиціями пропонується альтернативне бачення предмету акціонерного договору. Зазначено, що такий договір як цивільно-правовий договір втілює в собі певну модель зобов'язань його сторін, що містить вказівку на акції (матеріальний об'єкт), а також способи та особливості здійснення акціонерами своїх прав на акції або прав з акцій, тобто конкретні дії (бездіяльність, включаючи обмеження дій), які сторони зобов'язуються вчинити або утриматися від їх вчинення (юридичний об'єкт). Як матеріальний об'єкт предмета акціонерного договору слід розглядати саме акції, а не обумовлені ними права як майнового, так і немайнового характеру [16, с. 12–13, 97–98, 100–101, 104–105].

Акціонер, який укладає договір, виступає як боржник в частині здійснення своїх прав, оскільки бере на себе зобов'язання по здійсненню належних йому прав визначеним у договорі способом або на певних умовах. У цьому проявляється важлива особливість предмета акціонерних договорів, тому що «здійснення права» виступає в цьому випадку як обов'язок, взятий на себе стороною договору. Так, наприклад, договір купівлі-продажу акцій також передбачає певні зобов'язання сторін щодо прав, закріплених акціями. Юридичний об'єкт предмета у цьому випадку полягає в зобов'язаннях сторін договору щодо передачі акцій, прийняття акцій і сплаті за них установленної договором ціни. Продавець акцій здійснює своє право власності на них шляхом відчуження акцій іншій особі на оплатній основі, розпоряджаючись ними на власний розсуд. Акціонерний договір передбачає зовсім інший тип зобов'язань щодо акцій. Власник акцій також здійснює належ-

не йому право власності на акції, але зовсім іншим способом, а саме: він, реалізуючи свої повноваження власника та користуючись відповідною владою, визначає правила безпосереднього здійснення окремих або всіх прав, закріплених акціями.

Предметом акціонерного договору можуть бути лише такі зобов'язання, щодо здійснення акціонерами своїх прав, які вичерпно не врегульовані законодавством або статутом. Тому умова про предмет такого договору, що передбачає зобов'язання його сторін з питань, які не можуть регулюватися в диспозитивному порядку шляхом установлення правил поведінки, що відрізняються від тих, які визначені імперативними нормами, буде недійсною. Так, порядок прийняття рішень органами управління АТ визначається статутом. Відповідно, така норма не може бути предметом акціонерного договору. Акціонери мають право визначити особливості здійснення свого права голосу при прийнятті рішень, які ухвалюються загальними зборами акціонерів, але не мають права, наприклад, змінити порядок голосування або інші правила, які є обов'язковими для всіх акціонерів.

Як бачимо, питання формування й діяльності органів товариства, повноважень і порядку прийняття ними рішень взагалі не включені в перелік проблем, можливих для регламентації в акціонерному договорі. Саме тому зазначено, що такі договори практично жодним чином не вплинуть на сферу корпоративного управління та, напевно, єдиним аспектом, який буде можливим до врегулювання ними, стане процедура голосування акціонерів з питань формування органів управління в частині узгодження варіанту свого голосування з іншими акціонерами. Встановлення ж процедури формування, порядку діяльності та повноважень органів управління повністю залишиться у сфері дії корпоративних документів самого товариства, домовленості акціонерів не будуть відіграти тут ніякої ролі. Отже, основну увагу в акціонерному договорі необхідно приділяти не порядку формування та діяльності наглядової ради, виконавчого органу, порядку голосування за найбільш істотними для товариства питаннями, а процедурі (способам) реалізації суб'єктивних корпоративних прав і виконання корпоративних

обов'язків кожним з акціонерів, що уклали договір.

Особливістю предмета акціонерного договору є те, що він передбачає не безпосереднє здійснення прав акціонерів, а таку модель їх поведінки, яка містить вибір певного способу здійснення прав акціонерів у майбутньому або умов здійснення цих прав, або умов, до настання яких права не будуть здійснюватися. По суті, мова йде про певні самообмеження прав акціонерів, які втілюються у форму зобов'язання. У такому разі акціонери обирають певні способи здійснення своїх прав або визначають умови, при настанні яких вони будуть здійснювати свої права або до настання яких вони будуть утримуватися від їх здійснення.

Відповідно до ч. 2 ст. 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства» предметом договору між акціонерами не може бути зобов'язання сторони цього договору голосувати згідно з вказівками органів управління товариства, щодо акцій якого укладений цей договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління такого товариства. Умови договору між акціонерами, які суперечать вимогам цієї частини, є нікчемними. Отже, предметом акціонерного договору є способи та особливості здійснення (утримання від здійснення) вже чинних та належних конкретному акціонеру корпоративних прав. Тому положення ст. 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства» у контексті покладення на акціонера додаткових корпоративних обов'язків є досить сумнівним, оскільки такі обов'язки будуть мати не корпоративну, а зобов'язальну природу. Наша позиція ґрунтується на одній із загальноновизнаних теорій, за якою предметом договору є дії сторін.

Висновки

За сенсом законодавчого регулювання предмет акціонерного договору становлять дії, спрямовані на здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав акціонерів конкретного товариства. Відповідно, жодних «нових» корпоративних прав на підставі такого договору не виникає. Зважимо, що порядок здійснення акціонерами прав, передбачений акціонерним договором, може передбачати

покладення на них обов'язків як активного типу (вчинити певні дії), так і пасивного типу (утриматися від вчинення дій).

Акціонерний договір не має охоплювати своїм предметом відносини, врегульовані імперативними нормами законодавства, і не може за своїм значенням замінювати собою статут товариства. Якщо норма є диспозитивною і припускає вибір варіанту поведінки, відносини, врегульовані такою нормою, можуть регулюватися й акціонерним договором. Крім того, такий договір може укладатися на майбутнє і для конкретизації положень статуту АТ, але не може їм суперечити.

Виходячи з положень ст. 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства», акціонерним договором можуть бути передбачені такі зобов'язання сторін: а) голосувати певним чином на загальних зборах акціонерів; б) погоджувати варіант голосування з іншими акціонерами; в) набувати або відчужувати акції за заздалегідь визначеною ціною та (або) при настанні певних обставин; г) утримуватися від відчуження акцій до настання певних обставин; г) здійснювати узгоджено інші дії, пов'язані з управлінням товариством, з діяльністю, реорганізацією та ліквідацією АТ; д) визначати порядок одержання доходів за цінними паперами (дивідендів).

Література

1. Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право. Москва : Статут, 2014. 456 с.
2. Макарова О. А. Корпоративное право: курс лекций. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 432 с.
3. Reese Thomas K., Ryan C. L. The Law and Practice of Shareholders' Agreements. London : LexisNexis. Butterworths Law. 2014. 539 p.
4. Palmer's Company Law: Annotated Guide to the Companies Act 2006. Sweet & Maxwell, 2009. 1233 p.
5. Осипенко К. О. Соглашения участников (акционеров) в российском и английском праве. *Законодательство*. 2010. № 4. С. 29–37.
6. Поваров Ю. С. К вопросу о «взаимодействии» акционерного соглашения с иными юридическими фактами. *Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковсько-*

го: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 квіт. 2011 р.); Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2011. С. 47–50.

7. Новоселова Л. А. Реформа російського корпоративного права: цели и перспективы. *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання)*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 т. Т. 1 (м. Київ, 19 жовт. 2012 р.). Київ : ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. С. 46–54.

8. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні угоди. *Право України*. 2009. № 12. С. 182–190.

9. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: питання теорії та практики. *Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання)*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 10 листоп. 2011 р.). Київ: Алерта, 2012. С. 21–24.

10. Сигидин М. М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2016. 236 с.

11. Венедіктова І. В. Реалізація охоронюваного законом інтересу при укладенні корпоративних угод. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних відносин*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10 річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (23–24 вересня 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2012. С. 36–38.

12. Иноземцев М. И. Ответственность сторон за нарушение акционерного соглашения по праву России и зарубежных государств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Московский гос. инст. междунар. отношений (университет) Министерства иностранных дел РФ. Москва, 2017. 185 с.

13. Доронин Ю. А. Договор о порядке осуществления прав участников хозяйственных обществ. *Журнал российского права*. 2009. № 10. С. 63–68.

14. Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах. *Вісник*

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду питання визначення предмету акціонерного договору. Обрана тема є актуальною, оскільки без відповіді на це питання не можна мати чіткої уяви про те, що входить у його зміст, які способи захисту надані його сторонам і які заходи відповідальності є допустимими при порушенні зобов'язань, закріплених ним.

Зроблено висновок, що за сенсом законодавчого регулювання предмет акціонерного договору становлять дії, спрямовані на здійснення (утримання від здійснення) корпоративних прав акціонерів. Відповідно, жодних «нових» корпоративних прав на підставі такого договору не виникає. Порядок здійснення акціонерами прав, передбачений акціонерним договором, може передбачати покладення на них обов'язків як активного типу (вчинити певні дії), так і пасивного типу (утриматися від вчинення дії).

Встановлено, що особливістю предмета акціонерного договору є те, що він передбачає не безпосереднє здійснення прав акціонерів, а таку модель їх поведінки, яка містить вибір певного способу здійснення прав акціонерів у майбутньому або умов здійснення цих прав, або умов, до настання яких права не будуть здійснюватися. По суті, мова йде про певні самообмеження прав акціонерів, які втілюються у форму зобов'язання. У такому разі акціонери обирають певні способи здійснення своїх прав або визначають умови, при настанні яких вони будуть здійснювати свої права або до настання яких вони будуть утримуватися від їх здійснення.

Ключові слова: юридична особа, акціонерне товариство, акціонерний договір, акціонер, статут.

SUMMARY

The article is focused on studying the issue of determining the subject matter of a shareholders' agreement. The topic chosen is relevant, since it is impossible to have a clear idea without answering this question about the components contained in its content, about means of protection provided to its parties, and about measures of liability permissible in case of the violation of the obligations enshrined in the agreement.

It has been concluded that the subject matter of a shareholders' agreement, in the sense of legislative regulation, is actions aimed at exercising (withholding from exercising) the corporate rights of shareholders. Accordingly, there are no "new" corporate rights under such an agreement. The procedure of exercising the rights by shareholders under shareholders' agreement may involve the assignment to them of both active obligations (to take certain actions) and passive type obligations (to refrain from taking actions). The subject matter of the shareholders' should not cover the relations regulated by imperative norms of legislation and cannot substitute a charter of a company. If the norm is dispositive and involves the choice of behavior, the relations regulated by such norm may be also regulated by a shareholders' agreement.

It has been established that the feature of the subject matter of the shareholders' agreement is that it provides not direct exercise of the rights of shareholders, but such a model of their behavior, which contains the choice of a certain way of exercising the rights of shareholders in the future, or the conditions for exercising those rights, or conditions, when the rights will not be exercised until they are carried out. In fact, these are certain self-restrictions of the rights of shareholders that are embodied in a form of obligations. In this case, the shareholders choose certain ways of exercising their rights or determine the conditions under which they will exercise their rights or they will refrain from exercising these rights before they are carried out.

Key words: legal entity, joint-stock company, shareholders' agreement, a shareholder, charter.

Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. 2012. Т. 17. Вип. 7. С. 78–84.

15. Цікало В. І. Поняття договору про здійснення прав учасників господарського товариства. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 205–207.

16. Трубина М. В. Гражданско-правовое регулирование акционерных соглашений в России и странах континентальной Европы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Рос. ун-т дружбы народов. Москва, 2015. 194 с.